

سخنی پیرامون واژه‌ای از قرآن کریم

دکتر شهرام هدایت^۱

بهرهٔ این سخن به روح گرامی استاد دکتر عبدالوهاب نورانی وصال نثار باد.

□ و لقد اوحینا الی موسی ان اسر بعبادی فاضرب لهم طریقاً فی البحر یبسیلاً لا تخاف درکاً و لا تخشی - سورهٔ طه آیهٔ ۷۷ ... دربارهٔ «ضرب = زدن» یک نکته هست و آن این که «ضرب» یک فعل اصلی است و طبعاً مفاهیمی گوناگون دارد. یکی از این معانی و مفاهیم ساختن، پدید آوردن، برپاداشتن است. «فاضرب طریقاً» یعنی راهی بزَن، راهی بساز، چنان که در فارسی نیز راه زدن، جاده زدن و ... به معنای ساختن و پدید آوردن راه و جاده است. ولی «ضرب» در آیه می تواند همچنین اشاره‌ای باشد به این که در قصهٔ موسی (ع) او چویدست خویش را به آب دریا زده است و دریا را شکافته و راهی پدید کرده است. قرآن هم در سورهٔ شعراء، آیهٔ ۶۳ به این امر اشاره می کند: فاحینا الی موسی ان اضرب بعصاک البحر - به موسی گفتیم که دریا را با چویدست خویش بزَن.

اما «لا تخاف درکاً و لا تخشی».

معنای «خوف» و «خشیت» روشن است. خوف مطلق ترس است و خشیت ترس در برابر عظمت و سنگینی یک امر یا پدیده، مفهومی چون هراس داشتن و بیمناک بودن. در معنای واژه «درک» کتابهای لغت گفته اند: در رسیدن، دریافتن، ملحق شدن، به ته رسیدن، به جا آوردن، ته و نهایت هر چیز و ...
راغب نیز در مفردات می گوید:

درک به معنی پایین ترین عمق دریاست و به طنابی که متصل به طناب دیگری می کنند تا به آب برسد، درک گفته می شود و همچنین به خساراتی که دامنگیر انسان می شود می گویند. درکات نار در برابر درجات جنت به معنی مراحل پایین دوزخ است... - مفردات، ذیل واژه

شکل دیگری از این واژه در آیهٔ ۶۱ سورهٔ شعراء آمده است. به هنگام رویارو شدن دو گروه (سپاه فرعون و بنی اسرائیل) یاران موسی گفتند: «انّا لمدرکون» (فَلَمَّا تَرَأَ الْجَمْعَانِ قَالِ اصْحَابِ موسی اِنَّا لمدرکون) که می تواند مفهومی چون «ما گرفتار شدیم» داشته باشد. بنابراین، مفهوم واژه «درک» در آیهٔ مورد بحث

۱- آنچه از نظر تان می گذرد، فشرده سخن گوینده در درس تفسیر خویش است که از روی توار نوشته و خلاصه شده است.

می‌شود «گرفتار شدن به دست سپاه فرعون» و چون در آیه، «تخاف» و «تخشى» با هم آمده است، «تخاف» می‌شود ترس از گرفتار شدن به دست سپاه فرعون و «تخشى» یعنی بیم داشتن از غرق شدن در دریا. بنابراین، این بخش از آیه با آمیزه‌ای از تفسیر از دیرباز تا کنون بدین‌گونه ترجمه شده است:

- نکر نترسى اندر رسیدن فرعون و مترس از غرق- ترجمه تفسیر طبری، ج ۴-۳، ص ۹۳۳
- نترسى از دریافتن اعدا و نشکوهی از غرق شدن در آنجا- تفسیر نسفی، ج ۱، ص ۲۴۴
- نکر نترسى از در رسیدن فرعون، او مترس از غرق- ترجمه قرآن موزه پارس، ص ۱۹
- نه از تعقیب فرعون و فرعونیان ترسناک باش و نه از غرق شدن اندیشه‌دار- ترجمه قمشه‌ای
- که نه از تعقیب (فرعونیان) خواهی ترسید و نه از غرق شدن در دریا- ترجمه تفسیر نمونه، ج ۱۳، ص ۲۵۸
- و...

باید گفت که معانی گفته شده اگرچه خطا نیست، دقیق هم نیست و در نتیجه ترجمه به دست داده شده رسا نیست. «درک» در اصل و در بسیاری از زبانهای سامی به معنای گام زدن، پا گذاشتن، داخل شدن در، رفتن بر روی و ... است و از همین جا مفاهیم ثانوی فراوانی در هر یک از زبانهای سامی یافته است: در رسیدن، دریافتن، لگد زدن، کوبیدن، پایمال کردن، راهنمایی و رهبری کردن، راه، روش، رسم، پله، سرازیری، انتهای هر چیز و ... (برای آگاهی بیشتر می‌توان به واژه‌نامه‌های گوناگون موجود از هر یک از زبانهای سامی مراجعه کرد).

مفهوم مشترک و زمینه اصلی تمامی این مفاهیم «به درون چیزی ره بردن و رفتن» است. بنابراین، می‌توان گفت که فاضرب لم طریقاً فی البحر یبسا لا تخاف درکاً و لا تخشى یعنی برای ایشان راهی خشک در دریا بزنی؛ از پا گذاشتن در آن ترس و بیم مدار یا مباد که از پا گذاشتن در آن و رفتن بهراسی و بیم بداری. عبارت «انا لمدركون» در آیه ۶۱ سوره شعرا نیز می‌تواند به معنای «ما لگدکوب شدیم (خواهیم شد)، ما پایمال شدیم (خواهیم شد)» باشد که موسی (ع) در پاسخ آنان می‌گوید کلا ان معی ربی سجدین- هرگز، زیرا که پروردگارم با من است و بسی زود راهم خواهد نمود.